

שיעור מורינו הגאון הגדול
רבי מנחם מנדל לובין שליט"א

בענין
סימני טהרת הדגים

חשון תשע"ז

נתרם לבית המדרש

לעילוי נשמת

לאה גיננדל בת ר' צבי הכהן
אסתר לאה אלישבע ב"ר משולם יהודה לייב
חוה ב"ר שלמה זלמן
רבקה בת ר' שמואל משה
ת.נ.צ.ב.ה.

לעילוי נשמת

ה"ה רבי אליהו בר"א פנק ז"ל
איש רב פעלים מוקיר תורה ולומדיה
שמסר נפשו ומאודו להצלחת צאצאיו מבקשיה
נזדכך ביסורים וקבלם בדומיה
השיב נשמתו ליוצרו בפניא דמעלי שבתא
ד' סיון תשע"ו
ת.נ.צ.ב.ה.

להערות והארות:
פקס: 072-216-4400

מפתחות

- א בענין טהרת הדגים
- א סימני טהרת הדגים
- א מצות בדיקת סימנים
- ב הנדון העומד לפנינו - קביעות הכרת הדג על פי טביעות עין
- ב דגים שהיה להם קשקשים ונשרו, או שעתידים לגדל קשקשים
- ב הכרת הדג כשהוא שלם ע"פ טביעות עין
- ג טביעות עין על דג מחותך
- ג דין טרית טרופה ושאינה טרופה
- ד סימני ראש ושדרה לשיטת רש"י
- ה דעת שאר ראשונים בביאור הסוגיא דראש ושדרה
- ח העולה מן הסוגיא דראש ושדרה
- ח דינא דחתיכות שוות - התאמת חתיכות
- ט העולה בדין הכרת חתיכת דג על פי טביעות עין
- יא סוגיות נוספות בדין טביעות עין
- הכרת אחד מן הדגים בסימנים אם מתיר את כל הדגים הבאים עמו
- יא ודומים לו
- איסור דרבנן לקנות מגוי דגים או חתיכות דגים בלא לבדוק סימני טהרה
- יג אפילו אם רובם טהורים
- טו אומן לא מרע אומנותיה
- באופן שיכול להכירן אם הם טהורים או טמאים האם יכול לסמוך על הרוב . . . טז

- ◆ למעשה טז
- ◆ ביטול ברוב אחרי שנבדקו רוב הדגים יז
- ◆ נאמנות מירתת באופן שירא שיתפס בשקרו יז
- ◆ בריכות דגים שידוע שמגדלים שם רק דגים טהורים יח
- ◆ שליחת חתיכת דג ע"י גוי בעינן ב' חותמות יט
- ◆ דברי שבלי הלקט בשם הרי"ד שאפשר לסמוך על חזקה שאין עושין
- אלא מדג מסויים כ
- ◆ דעת שאר ראשונים אם אפשר לסמוך על חזקה שאין עושין אלא מדג
- מסויים כא
- ◆ אם מדאורייתא אפשר לסמוך על רוב דגים טהורים או שחוששים למיעוט ... כג
- ◆ חידוש הריב"ש דלא סמכינן ארובא בדין בדיקת סימנים זהו דווקא בגוף
- הדבר ולא ביוצא ופורש ממנו כד
- ◆ אם אפשר לסמוך על בית קשקש להוכיח שהדג טהור כה
- סיכום העולה מהשיעור כז
- תשובות ממרן הגאב"ד הגר"נ קרליץ שליט"א בעניני בדיקת הדגים ל

"בענין טהרת הדגים"

סימני טהרת הדגים

בתורה מפורש סימני הטהרה של בעלי חיים הנמצאים בים והם סנפיר וקשקשת, כמו שכתוב בתורה הקדושה בפרשת שמיני (פרק י"א פסוק ט' י') ונשנה בפרשת ראה (פרק י"ד פסוק ט' י') את זה תאכלו מכל אשר במים, כל אשר לו סנפיר וקשקשת תאכלו, וכל אשר אין לו סנפיר וקשקשת לא תאכלו טמא הוא לכם.

ובשו"ע יו"ד (סי' פ"ג ס"א) כתב וז"ל סימני דגים מפורשים בתורה כל שיש לו סנפיר וקשקשת טהור, וסנפיר הוא ששט בו וקשקשת הן הקליפות הקבועות בו, ע"כ. הרי דבר ברור הוא שהיתר אכילת דגים הוא רק אם יש לדג סנפיר וקשקשת.

האופן הפשוט לברר אם יש סימני טהרה לדג זהו על ידי ראיית סימנים אלו, ומבואר במשנה בנדה (דף נ"א ע"ב) דכל שיש לו קשקשת יש לו סנפיר, ויש שיש לו סנפיר ואין לו קשקשת, ולכן סגי בבדיקת קשקשת כיון דכל מי שיש לו קשקשת יש לו סנפיר. ובשו"ע (סי' פ"ג ס"א) הובאו ב' דעות אם סגי בקשקשת אחת בכל מקום בדג, או שקשקשת אחת מועילה רק במקומות מסויימים בדג עיין שם, וכתב הרמ"א דטוב להחמיר, ולכן לכתחילה יש למצוא ב' קשקשים.

מצות בדיקת סימנים

יש נדון בפוסקים בענין מצות בדיקת סימנים, בפירוש הפסוק (סוף פרשת קדושים) והבדלתם בין הבהמה הטהורה לטמאה וגו', שיש מפרשים דלדעת הרמב"ם בספר המצוות (קמ"ט - קנ"ב) בדיקת הסימנים היא מצוה דאורייתא, והרמב"ן בהשגות (שורש השישי) חולק דאין זו מצוה דאורייתא, והנדון בזה הוא האם מי שאכל בלא לבדוק סימני טהרה ביטל מצות עשה של בדיקת סימנים [אפילו אם באמת הדג היה טהור].

ויש שטעו וסברו שזהו הנושא המדובר [כעת], ואף שזוהי גם סוגיא לעצמה אם יש כזאת מצוה לבדוק סימנים או שזהו רק בירור ההיתר והאיסור, אך כעת לא זהו הנושא, אלא על עצם ההיתר והאיסור של הדגים כשלא נבדקו סימני טהרה.

הנדון העומד לפנינו - קביעות הכרת הדג על פי טביעות עין

הנדון העומד לפנינו אינו על סוג דג מסויים אם הוא דג טהור או דג טמא, אלא אחרי שידועים לנו סוגי דגים טהורים, וכעת דג בא לפנינו, על פי מה יש לסמוך שדג זה הוא מאותם סוגי דגים טהורים הידועים, והיינו האם כדי לדעת שהדג שבא לפנינו הוא מאותו סוג דג טהור צריך לראות דווקא סימני טהרה להדיא, או דיש אפשרות לזהות גם בצורה אחרת שזהו אותו סוג דג טהור, ואפילו אם לא רואים סימני טהרה סגי בכך שמזהים שדג זה הוא מאותו סוג דג טהור.

דגים שהיה להם קשקשים ונשרו, או שעתידיים לגדל קשקשים

והנה בגמ' בחולין (דף ס"ו ע"א) ובע"ז (דף ל"ט ע"א) תנו רבנן אין לו עכשיו ועתיד לגדל לאחר זמן כגון הסולתנית והעפיאן הרי זה מותר, יש לו עכשיו ועתיד להשירן בשעה שעולה מן המים כגון אקונס ואפונס כספתיאס ואכסטפיאס ואטונס הרי זה מותר.

מבואר שישנם דגים שבתחילה יש להם סימני טהרה, אך כשעולים מן הים הם משירים את הקשקשים, והדין הוא שהם מותרים כיון דבתחילה היו להם קשקשים, ומאידך יש סוג דגים שבתחילה אין להם קשקשים, והם עתידיים בהמשך גדילתם לגדל קשקשים, ודינם שהם גם כן מותרים אף לפני שגדלו בהם סימני טהרה, דכיון שמין זה עתיד לגדל קשקשים, הרי שכבר כעת הם מותרים, וילפינן לה מקראי. [עיין בתוס' בע"ז שם ד"ה אין]. ומבואר שדגים הללו מותרים אפילו שאין רואים בהם סימני טהרה, וגם לא רואים שהם נשרו או שעתידיים לגדל, והטעם משום שאפשר להכיר בטביעות עין את הדג הטהור גם בלי לראות את קשקשיו, ויתבאר לקמן.

הכרת הדג כשהוא שלם ע"פ טביעות עין

באופן שהדג בא לפנינו "שלם" ולא רואים עליו קשקשים, אך ברור לכל שדג זה הוא מאותו סוג דג טהור הרי שהדג מותר ואין צריך לראות דווקא קשקשים, וכמבואר בגמרא הנ"ל שישנם דגים טהורים הידועים בשמותם ואין צריך לראות בהם דווקא סימני טהרה, אלא כיון דידוע דסוג דג זה הוא דג טהור, ובכך שהוא שלם, ניכר עליו בטביעות עין שזהו אותו סוג דג הרי זה מותר.

טביעות עין על דג מחותך

אך השאלה העומדת לפנינו היא, באופן שהדג הבא לפנינו אינו שלם, האם יש טביעות עין שניתן לקבוע על פיה שהדג הבא לפנינו הוא מאותו סוג דג טהור, והאם כל אחד יכול לסמוך על פי מה שנראה לו אם זהו אותו סוג דג טהור, או שצריך איזו הגדרה מסויימת שעל פיה ניתן לקבוע טביעות עין שדג זה הוא מאותו סוג דג טהור, [וכן באופן שיש אנשים שטוענים שמכירים את הדג על פי סגנון צורתו וצבע עורו, האם זה נחשב לטביעות עין מספיקה שמבררת שזהו אותו סוג דג טהור].

ולחדד את השאלה למעשה, לדוגמא ידוע שדג הנקרא "דג מושט" הוא דג טהור שיש לו סימני טהרה, אך על פי מה אפשר לדעת שהדג הנמצא לפניו הוא דג מושט [כשאינו רואה סימני טהרה], וכגון אדם שנמצא בחו"ל ונכנס לחנות של גוי ללא כל השגחה, ואומר למוכר תן לי דג מושט, והגוי נותן לו דג הנקרא מושט, ואינו רואה עליו קשקשים, על פי מה יכול לסמוך שהדג שהגוי נתן לו הוא אכן דג מושט הידוע בטהרתו, ובאופן שמכיר את דג מושט היאך נראה כשהוא שלם, וכעת רואה דג מושט שלם בלא קשקשים, אך ניכר לו בטביעות עין שזהו דג מושט, סגי בכך, וכן"ל, ואפילו קונה מגוי בלא שום נאמנות, מ"מ כיון שמכיר את הדג בטביעות עין שזהו דג מושט סגי בהכי, אמנם השאלה היא כשהדג חתוך, האם יכול לסמוך על טביעות עינו הקובעת שזהו דג מושט, או שאין יכול לסמוך על טביעות עינו, וצריך לסמוך על נאמנות אחרים [באופן שהאחרים יש להם על מה שיסמוכו].

דין טרית טרופה ושאינה טרופה

במשנה במסכת עבודה זרה מבואר מה הם הדברים המותרים לקנות מגוים, ומה הם הדברים האסורים לקנות מגוים. בדף ל"ה ע"ב תנן ואלו דברים של עובדי כוכבים אסורין ואין איסור הנאה חלב, פת, שלקות, יין וחומץ, "וטריית טרופה" וציר וכו', והחילק וכו'. ופירש"י מהי טרית טרופה, מין דגים קטנים מלוחים שנטרפו ונשתברו הדגים ואין ניכרין הלכך חיישינן לטמאים, ובדף ל"ט ע"ב תנן ואלו מותרין באכילה, חלב שחלבו עכו"ם וישראל רואהו וכו', "וטריית שאינה טרופה", ובפשטות מבואר בדין טרית שאינה טרופה שמותרת, דדגים שלמים מותר לקנות מגוי, והיינו אפילו אינו רואה סימני טהרה, וטעם ההיתר הוא דכיון שמכיר את הדג כשהוא שלם, וניכר בטביעות עין שהוא סוג דג כשר לכן מותר לקנות מגוי.

סימני ראש ושדרה לשיטת רש"י

בגמ' במס' ע"ז בדף ל"ט ע"ב, ת"ר איזו היא טרית שאינה טרופה, כל שראש ושדרה ניכר, ופירש"י ראש ושדרה ניכרין של כל דג ודג, שהדגים ניכרין בראשן בין טמא לטהור שהטמאים ראשיהן חדים ואין להם חוט השדרה, ע"כ. והראשונים פירשו כוונת רש"י דיש סימן נוסף להכיר טהרת הדגים כשאינו רואה סנפיר וקשקשת, והוא ראש רחב וחוט השדרה, ובת"ר הכי (בדף מ' ע"א) מיייתי פלוגתא דאמוראי, איתמר רב הונא אמר עד שתהא ראש ושדרה ניכר, רב נחמן אמר או ראש או שדרה, והיינו דנחלקו רב הונא ורב נחמן אם לסימן טהרת הדגים [חוץ מסנפיר וקשקשת] בעינן גם ראש רחב [ולא חד] וגם חוט השדרה, או שסגי בסימן אחד לקבוע שזהו דג טהור.

והגמרא שם מקשה על זה, מתיב רב עוקבא בר חמא ובדגים כל שיש לו סנפיר וקשקשת, והיינו שמבואר דסימני טהרת דגים הם סנפיר וקשקשת ולא סימנים אחרים של ראש ושדרה, ומשני אביי כי תניא ההיא באראה ופלמודא דדמו רישיהו לטמאים, היינו דסימני טהרה דסנפיר וקשקשת נאמרו במתני' באופן שראשן דומה לראש דג טמא, ובכה"ג איצטריך סימני טהרה דסנפיר וקשקשת, אבל אם ראשן רחב ויש לו חוט שדרה הרי זה סימן שהדג טהור ומותר באכילה אפילו אם אין רואים לו סנפיר וקשקשת.

ותוס' שם (ד"ה ובדגים) והרא"ש (פ"ב סי' מ"א) הביאו לפירש"י והקשו דא"כ אשדרה לא תירץ כלום, והיינו דלמ"ד דבשדרה לחוד סגי, אמאי איצטריך סימני טהרה דסנפיר וקשקשת הא אם יש חוט שדרה טהור, ונהי דארא' ופלמודא ראשם דומה לשל טמאים, מ"מ הרי בסימן דחוט השדרה סגי, וכל הדגים הטהורים יש להם חוט השדרה, וא"כ אמאי לא מני לה התנא בסימני טהרת דגים, ולכן כתבו תוס' והרא"ש ונראה דלא חשיב אלא סימני בראי, ובגוואי לא חשיב, והיינו דהמשנה פירשה סימני טהרה הניכרים מחוץ לדג, משא"כ שדרה שאינו ניכר מחוץ לדג אלא מתוך הדג, אך באמת גם שדרה הוא סימן טהרה.

ועוד הקשה הרא"ש וז"ל וקשה לי מה שנסתפקו כל הגדולים אם דג הנקרא בורבוטא [היינו דמובא בראשונים שהיה בזמנם ספק בדג בשם בורבוטא אם הוא טהור או טמא, ועל זה מקשה הרא"ש מה הספק הא אפשר לבדוק אם יש לו חוט

שדרה או לא], ותירץ הרא"ש הלכך צריך לומר כפירש"י דאתרווייהו פריך, ואתרווייהו נמי קמשני אלא שהתלמוד קיצר וכו', וא"כ י"ל דאיכא נמי דג טהור דדמי לטמאים בשדרה, ולהכי לא חשיב התם בסימני טהרה ראש ושדרה, וכיוצא בהן נאמר דאיכא דגים טמאים דדמו לטהורים בראש ושדרה אע"פ שאין ידועים לנו וכו', ע"כ.

מבואר ברא"ש דיתכן דג טהור שיש לו סנפיר וקשקשת אפילו שאין לו ראש רחב וחוט השדרה, וכן להיפך שייך שימצא דג טמא שיש לו ראש רחב וחוט השדרה אלא דזה לא שכיח.

לדינא כתב הרא"ש וז"ל מכל מקום היכא דמכיר ראש ושדרה לא חיישינן שמא יש בהן ממין דגים טמאים שאין ידועים לנו, דהנהו לא שכיחי בינינו וכו', וביאר הב"י (סי' פ"ג) דמסקנת הרא"ש כדעת רש"י אלא דס"ל דהיינו דווקא אם בא לפנינו דג שאין לו קשקשים, אך יתכן שהשירים, באופן זה אפשר לסמוך על סימני טהרה דראש רחב ושדרה, אבל אם ברור שלא היה לדג קשקשים, בזה אי אפשר לסמוך על סימן דראשו רחב וחוט השדרה. [ולכן דג ברבוטא שעולה מן המים בלא סימני טהרה, אי אפשר לסמוך על כך שראשו רחב ויש לו חוט שדרה להתיירו ולומר שבודאי נפלו במים].

ברמב"ן הביא לפירש"י וכתב על זה בסו"ד, אלא שאני תמה שלא ראיתי בחיבורי הגאונים ז"ל שיהא סימן לדגים בראש ושדרה, וצריכה רבה, ע"כ.

ובשו"ע (סי' פ"ג ס"ד) ג"כ השמיט דינו של רש"י, אולם הרמ"א שם כתב וז"ל ואם נמצא שם דג שיש לו ראש רחב ושדרה מותר לאכלו דודאי היה לו קשקשים, אבל אם הדג שלם ואין אנו רואים בו קשקשים אין לסמוך אראש ושדרה, ע"כ. מבואר דאם הדג שלם ואין רואין קשקשים, אין לסמוך אראש רחב וחוט השדרה, ורק אם הוא חתוך אז תלינן דהיה לו קשקשים כשרואים שראשו רחב ויש לו חוט השדרה. וזהו על דרך מסקנת הרא"ש הנ"ל.

דעת שאר ראשונים בביאור הסוגיא דראש ושדרה

ברמב"ם לא הביא הך דינא דראש ושדרה בסימני טהרה דדגים, והבית יוסף (סי' פ"ג) מקשה אמאי הרמב"ם השמיט הנך סימנים דראש ושדרה כשפירט סימני הטהרה של הדגים [ושאר בע"ח] (בפרק א' הל' כ"ד), ורק בדין לוקח מהגוי (פרק

ג' הל' כ"ג) הזכיר שאפשר לסמוך על ראש ושדרה, ואם ראש ושדרה הוא סימן לטהרה, היה לרמב"ם לפרש מה הם סימני ראש ושדרה.

והב"י מבאר דהרמב"ם פירש הגמ' דאין כוונת הגמ' כלל שצורת הראש והשדרה הם עצמם סימן לטהרת הדג, אלא כוונת הגמ' שע"י הראש והשדרה הוא יכול להכיר את מין הדג ויודע שהוא ממין מסויים הידוע בטהרתו, וכן מביא הב"י שהראב"ד [הובא ברמב"ן ובר"ן, וכן הוא בפירוש הראב"ד למס' ע"ז] פירש כן כוונת הגמ' דאירי באופן שבא דג לפנינו מרוסק ואין סימני טהרה ניכרים, ועל פי טביעות עין של ראש ושדרה אפשר לקבוע שדג זה הינו מסוג דג מסויים הידוע בטהרתו. [היינו דראש ושדרה אין הכוונה שרואים ראש רחב, ושדרה, אלא שרואים את הדג כשהוא שלם בראשו וגבו אז אפשר להכיר בטביעות עין אם זהו סוג דג טהור].

וכן הרא"ה בבדק הבית (בית השלישי שער א') פירש סוגיית הגמ' על דרך הראב"ד, והרחיב בביאור הדברים וז"ל ותניא בברייתא איזוהי טרית שאינה טרופה כל שראשה ושדרתה ניכר, ואיתמר רב הונא אמר עד שיהא ראשה ושדרה ניכר, רב נחמן אמר או ראשו או שדרו, פירוש שיהא ראשו ושדרו ניכר, ומכיר בהם שהוא דג פלוני והוא טהור, "ודווקא כשהוא שלם סמכין בהוא אטביעות עינא, הא לאו הכי לא סמכין אטביעות עינא דראש בלחוד ולא דשדרה בלחוד", רב נחמן אמר ראשו או שדרו, דאפילו במחותך סמכין אטביעות עינא דידהו ראש בלא שדרה, ושדרה בלא ראש, מיהו בעינן טביעות עינא דכל חד וחד.

אלא דלפירוש זה דנדון הגמ' הוא לענין טביעות עין לקבוע אם הדג הבא לפנינו הוא מאותו סוג דג טהור, קשה טובא וכפי שהקשו הראשונים א"כ מאי פריך מהא דסימני טהרה הם סנפיר וקשקשת, הא ודאי דסימני טהרה הם רק סנפיר וקשקשת ולא סימנים אחרים, וכל הסוגיא איירי רק לענין לקבוע על פי טביעות עין איזה סוג דג לפנינו, באופן שלא רואים את סימני הטהרה, ולזה מהני ראש ושדרה, דכשמכיר את סוג הדג על ידי ראש ושדרה, והיינו כשהוא שלם בצורתו וניכר עליו שהוא סוג דג טהור, הרי זה מותר, אך אין כלל סימן טהרה בעצם על ידי ראש ושדרה, [משא"כ לפירש"י דנתחדש דראש רחב ושדרה, הם סימנים המוכיחים טהרת הדג, א"כ שפיר פריך הגמ' מה הוצרכו סימני טהרה דסנפיר וקשקשת, ועל זה משני דאיצטריך באופן שלא ניכר סימני טהרה דראש ושדרה].

ופירש הרא"ה כוונת קושית הגמ' וז"ל ומותבינן עליה דרב נחמן ובדגים כל שיש לו סנפיר וקשקשת, בשלמא לרב הונא דאמר לא סמכינן אטביעות עינא אלא בשלם אתיא שפיר מתניתין [דסנפיר וקשקשת] דמתנחנן סימנא אפילו במחותך דליכא אלא שדרה, אלא לרב נחמן קשיא דמשמע דלא סמכינן אלא אהאי, ואם איתא דראש לחודיה אפשר למיסמך עליה למשרייה, זימנין דבלאו ההוא סימנא שרי דבראש ליכא קשקשת, דהיינו שהרא"ה מפרש קושית הגמ' רק אליבא דרב נחמן דס"ל או ראש או שדרה, וא"כ נמצא דיש אפשרות לקבוע טהרת דג על פי טביעות עין דראש לחודיה, והרי בראש ליכא קשקשים, וא"כ אמאי תנן דסימני טהרה הם סנפיר וקשקשת, הא גם בלא לראות סנפיר וקשקשת יש אפשרות לקבוע טהרת הדג על פי טביעות עין דראש לחודיה, ולר"ה לא קשיא דכיון דבעינן ראש ושדרה, א"כ לעולם כשראש ושדרה שלמים רואים ג"כ סנפיר וקשקשת, ולכן לא הוצרך לומר סימני ראש ושדרה דיש אפשרות לקבוע על פי סימני סנפיר וקשקשת.

ופירש הרא"ה את תירוץ הגמ' וז"ל ומתרצינן כי תניא ההיא בארא ופלמודא דדדמו רישיהו לטמאים כלומר להכי תנא ההוא סימנא משום דההוא סימנא סימן מובהק, ואילו בראש בלחוד זמנין דלא מישתרי בהכי דלא מינכר ליה שפיר דאיכא טהור דדמי רישיה לטמאים.

ומוסיף הרא"ה וה"ה דהוה מצי לתרוצי ליה דמתניתין דהתם אתיא לאתנוחי סימנא למי שאינו בקי כלל בטביעות עינא, וסימני הכשר דגים אתא לאשמועינן, ולא נחתא לדינא דטביעות עינא כלל, אלא דעדיפא לתרוצי כדתרין, ע"כ. והיינו שהרא"ה מודה לכך דלשיטתו אין סתירה כלל בין המשנה לברייתא, דהמשנה בחולין איירי לענין סימני טהרת הדגים, ואילו הברייתא איירי לענין הכרת הדג ע"פ טביעות עין לדעת איזה סוג דג זה, אך מ"מ הגמ' תירצה דהברייתא קאמרה סימנים מובהקים, משא"כ בראש לחוד זמנין דלא מישתרי בהכי דלא מינכר ליה שפיר דאיכא טהור דדמי רישא לטמאים.

ובאמת דפירוש הרא"ה הוא דוחק בדברי הגמ', וכן הריטב"א כשמביא את פירוש הרא"ה כתב דזהו דוחק בכוונת הגמ', ולכן מפרש כוונת הגמ' כפירש"י, אבל מ"מ לדינא אינו מודה לרש"י שיש בדגים סימני טהרה חדשים, ולכן לדינא סבירא ליה דאין לסמוך על ראש רחב ושדרה אם אין סימני טהרה דסנפיר וקשקשת.

העולה מן הסוגיא דראש ושדרה

נמצא לפירוש הרא"ה ושאר ראשונים ההולכים בשיטתו, דנדון הסוגיא של ראש ושדרה זהו ממש הנדון הנ"ל על איזה טביעות עין אפשר לסמוך בהכרת הדג, ופלוגתת ר"ה ור"נ אם בעינן ראש ושדרה או סגי בראש לחוד או שדרה לחוד, היא בזה גופא האם טביעות עין לקבוע שדג זה הוא סוג דג פלוני הטהור מצריכה לראות את הדג כשהוא שלם בראשו ושדרתו, או אפילו כשהדג אינו שלם אלא ראש לחוד ושדרה לחוד אפשר לקבוע על פי טביעות עין שדג זה הוא סוג דג פלוני הטהור.

ומסקנת הגמ' שם אמר רב פפא הלכתא עד שיהא ראש ושדרה ניכר של כל אחת ואחת, והיינו דלמסקנת הגמ' לא סגי בטביעות עין של ראש לחוד או שדרה לחוד, אלא רק אם הדג שלם שניכר ראש ושדרה אז אפשר לסמוך על טביעות עין בלא לראות סנפיר וקשקשת.

מבואר כאן לשיטה זו דהגמ' נקטה כדבר ברור שאין לסמוך על כל טביעות עין של זיהוי הדג, אלא רק על טביעות עין ברורה של הכרת הדג כשהוא שלם, אבל אם הדג מחותך א"א לסמוך על טביעות עין אפילו שאומר ברי לי דזהו אותו מין הטהור, דמ"מ כל שאי"ז טביעות עין של הכרת הדג בשלימותו לא סמכין עלה.

דינא דחתיכות שוות - התאמת חתיכות

בהמשך הגמ' פריך מיתיבי חתיכות שיש בהם סימן בין בכולן בין במקצתן ואפילו באחד ממאה שבהן כולן מותרות, ומעשה בעכו"ם אחד שהביא גרב של חתיכות ונמצא סימן באחד מהם והתיר רשב"ג את הגרב כולו, והיינו דהגמ' מקשה דמפורש בברייתא דלא בעינן לראות סימני טהרה על כל דג, ודלא כרב פפא שאמר שצריך שיהיה ראש ושדרה של כל אחת ואחת ניכר, ומשני תרגמה רב פפא כשחתיכות שוות, ופירש"י כשחתיכות שוות, כשמחברין אותן יחד מתחברות וניכרות ונראות שהיו כולן מדג אחד, והיינו שהברייתא שהתירה את כל חתיכות הדגים כשנמצא סימן באחד מהם איירי באופן שעל ידי קירוב החתיכות זו לזו ניכר שכולם מדג אחד ולכן כולם מותרות, אבל בלאו הכי לא מועיל שיש סימן בחתיכה אחת להתיר את כל החתיכות הדומות לה.

הרי מפורש בגמ' לפירוש הרא"ה הרמב"ם והראב"ד דאם אין ראש ושדרה שלמים לא מהני טביעות עין אלא ע"י השוואת חתיכות, ולא יתכן לומר דהגמ' איירי

דווקא באופן שאין מכיר בטביעות עין את הדגים, דא"כ מאי פריך מהא דהתיר רשב"ג את הגרב כולו דילמא התם איירי כשהיה ניכר בטביעות עין שכל החתיכות דומות זו לזו, ולכן כיון שנמצא סימן טהרה בחתיכה אחת יש להתיר את כל החתיכות, ומה הוצרך לאוקימתא דחיקתא דהשוואת חתיכות, ועל כרחך שאין להתיר בטביעות עין בסתמא, אלא רק בטביעות עין של ראש ושדרה, אבל אם אין ראש ושדרה, אסור לאוכלו שמא הוא דג טמא.

ובעיקר פשט דברי הגמ' לשיטת הרמב"ם, הובא לעיל דהב"י כתב דהרמב"ם פירש הסוגיא כדעת הראב"ד, והיינו דנחלקו ר"ה ור"נ אם טביעות עין שייך רק כשהדג שלם וניכר בו ראש ושדרה, או אפילו כשראש לחוד ושדרה לחוד.

והנה לשון הרמב"ם בפירוש המשנה סוף פ"ב דע"ז הוא, וטרית שאינה טרופה, אינו רוצה לומר שהדג נשאר כמו שהוא וכו', ואפילו שהיא כתושה כשאינה טרופה בתכלית היא מותרת, וזה הוא שישאר ראש הדג ושדרתו נראים עד שיודע מאותה צורה שהיא דג טהור, ע"כ. מבואר דהרמב"ם מפרש דאיירי באופן שהדג כתוש, וא"כ לכאורה יש לומר דפלוגתת ר"ה ור"נ איירי דווקא כשהדג כתוש ואז נחלקו דלר"ה צריך ראש ושדרה, ולר"נ סגי בראש לחוד או שדרה לחוד, אך כשהדג אינו כתוש אפשר דכו"ע מודו דסגי בכל אופן שמכירו בטביעות עין.

אכן זה אינו, דא"כ מאי פריך מנכרי שהביא גרב של חתיכות ונמצא סימן באחד מהם והתיר רשב"ג את כל הגרב, ומקשינן מהכא לרב הונא דס"ל דבעינן ראש ושדרה ולא סגי בראש לחוד או שדרה לחוד, ומאי פריך הא יש לומר דאיירי בחתיכות שאינן כתושות ולכן לכו"ע לא בעינן ראש ושדרה שלמים, אלא ש"מ דגם לשיטת הרמב"ם לדעת רב הונא והכי הלכתא, לא סגי בטביעות עין דחתיכה אלא א"כ הראש והשדרה שלמים, ומה שכתב הרמב"ם דהדג כתוש היינו לרבותא דאפילו אם הדג כתוש מהני ראש ושדרה שלמים, אך גם כשהדג אינו כתוש לא סגי בטביעות עין על חתיכה אלא בעינן טביעות עין של ראש ושדרה.

העולה בדין הכרת חתיכת דג על פי טביעות עין

ובשו"ע (סי' פ"ג ס"ד) כתב וז"ל מצא חתיכות דגים ויש באחת מהן קשקשת, אם החתיכות מתאימות כולן מותרות חזקה מדג אחד באו, ואם אינן מתאימות את

שנמצאו בהם קשקשים מותרות והשאר אסורות וכו', ע"כ. ובש"ך (סק"ו) הוסיף לדעת השו"ע דה"ה אם מכיר בטביעות עין בראש ושדרה שהוא ממין דג פלוני שהוא טהור. ומבואר דאם אין סימני טהרה, ואין ניכר בראש ושדרה, לא שייך להתיר חתיכת דג על פי טביעות עין אחרת, ואף שלדעת רש"י אין מקור מפורש מהגמ' ליסוד זה דטביעות עין יש רק בדג שלם, דהרי לשיטת רש"י נדון הגמ' איירי בענין אחר אם יש סימני טהרה אחרים של ראש ושדרה, אך מ"מ גם לשיטת רש"י אין מקור להדיא שחולק על שאר ראשונים וס"ל דאפשר לקבוע את סוג הדג על פי טביעות עין כשאין הדג שלם.

ונפק"מ למעשה בפילה שמגיע מחו"ל ולא נבדק בטביעות עין של ראש ושדרה או בקשקשים, דהדין הוא שאי אפשר לסמוך על טביעות עין כשאין הדג שלם בראש ושדרה וכו"ל, ואפילו מי שאומר ברי לי שזהו סוג דג טהור, אין לסמוך על כך, שהרי מבואר בגמ' לדעת הראשונים הנ"ל, ונפסק להלכה שאין לסמוך על הכרת טביעות עין בחתיכת דג בלא ראש ושדרה, ואי אפשר לשנות דין הברור בפוסקים על סמך הנחות חדשות.

ובפרט שרבים מאותם הטעונים שמכירים את הדג בטביעות עין, אין זה משום שבאמת מכירים את הדג בטביעות עין, אלא כיון שרגילים לצורת החיתוך של הדג, והדג שבא לפניו הוא באותה צורת חיתוך הרגילה סבורים הם שזה ודאי דג טהור, [ובנוסף לכך משוחזרים הם שאם על האריזה כתוב שזה סוג דג מסויים ברור שכך הוא], אמנם המציאות היא שהמכונה חותכת בצורת חיתוך מסויימת, וא"כ גם אם יכנס לשם דג אחר בצורה שונה והוא דג טמא, המכונה תחתוך אותו באותה צורה, וממילא בצורת החיתוך אין כלל טביעות עין.

ועוד יותר מכך, מצוי מאוד שהדג לא נבדק כלל [היינו אפילו בסוגי טביעות עין אשר על פי ההלכה אין לסמוך עליהם, וכו"ל], ובפרט באולמות וכדומה שאין אף אחד שבדק את הדג, אלא הגוי מוציא את הדגים מהאריזות, ומסיר את העור ומכניס את הדג לסיר, באופן שהדג לא נבדק כלל עד אכילתו. וכבר נמצא שהיו דגים אחרים ממה שכתוב על האריזה ולא שמו לב לכך בטביעות עין.

נמצא למעשה כי אין לזוז מהמבואר בגמ' לדעת הראשונים הנ"ל ונפסק להלכה, שאין לסמוך על הכרת הדג בטביעות עין אלא אם מכיר את הדג כשהוא שלם בראש ושדרה.

סוגיות נוספות בדין טביעות עין

ודוגמא וזכר לדבר מצינו לענין התרת אשה לינשא על פי עדות שבעלה מת דתנן ביבמות (דף ק"כ ע"א) אין מעידים אלא על פרצוף פנים עם החוטם, והיינו אפילו אם העדים אומרים שעל פי טביעות עינים בודאי שזהו בעלה, מ"מ לא סמכין אלא על טביעות עין של מצח פנים וחוטם ביחד, וה"נ כל שאין טביעות עין של הכרת הדג בשלימותו לא סמכין עלה. ועיין שם בתוס' ובשאר ראשונים, ובשו"ע (אבן העזר סי' י"ז סעיף כ"ה), ואכמ"ל.

ובעיקר הנדון אם שייך טביעות עין על חתיכה שאינה שלימה, בגמ' בחולין (צ"ה ב' צ"ו א') מבואר דסמכין על טביעות עין גם בחתיכה דמייני התם כמה מעשים שאבד לאמוראים חתיכות בשר ולא היה להם סימן, ומ"מ סמכו על טביעות עין שזוהי החתיכה שלהם. ומסיק רבא התם דטביעות עינא עדיפא מסימנא, וא"כ לכאורה היה נראה לפי הגמ' הנ"ל דמי שיש לו טביעות עין בחתיכת דג שזהו סוג דג טהור יכול לסמוך על כך.

אמנם הרי לכאורה זה סתירה לסוגית הגמ' בדין ראש ושדרה וכפי שפירש הרא"ה ודעימיה דלא סמכין על טביעות בחתיכת דג שאינה שלימה, אכן יעויין ברשב"א בחולין שם (צ"ו א' ד"ה השתא) שביאר דהא דסמכין שם על טביעות עין זהו דווקא כשהכיר את הדבר מתחילה היטב ויש לו טביעות עין דחתיכה זו היא שלו, אך אם לא הכיר דבר זה היטב לא סמכין אטביעות עין משום דדילמא עינא משקרא ליה. וא"כ אף דאם היה לאדם חתיכת דג שידוע שהיא טהורה, ואבדה ונמצאת ומכירה בטביעות עין שזוהי שאבדה לו יכול לסמוך על כך, אבל כשלא הכירה מתחילה אין יכול לסמוך על כך שנראה לו שהיא של דג טהור דדילמא יש דג טמא הדומה לו, ועינא משקרא ליה ולכן סבור שהחתיכה שרואה היא מדג טהור.

הכרת אחד מן הדגים בסימנים אם מתיר את

כל הדגים הבאים עמו ודומים לו

בגמ' ע"ז (מ' א') בתר הכי מיייתי עובדא, ההוא ארבא דצחנתא דאתי לסיכרא, נפק רב הונא בר חנינא וחזא ביה קלפי ושרייה, והיינו דרב הונא ב"ח ראה קשקשים, ועל פי זה התיר את כל הדגים שבספינה, דתלינן שכשם שחלק מהדגים טהורים כך

כל הדגים טהורים, אמר ליה רבא ומי איכא מאן דשרי כהאי גוונא באתרא דשכיחי קילפי, והיינו היאך אפשר להתיר את כל הספינה על פי זה שרואים קשקשים, וכדפירש"י דיש לומר שמא דגים טהורין וטמאין יש וקשקשין מן הטהורים באו, נפק שיפורא דרבא ואסר, שיפורא דרב הונא בר חנינא ושרי.

אולם הרמב"ן תמה היאך באמת ר"ה בר חנינא התיר את כל הספינה על סמך שמצא קשקשים וז"ל הרמב"ן חזא ביה קילפי ושרייה, פירש רש"י ז"ל במקצתן ראה קלפין, ורבא חשש שמא יש שם דגים טמאים וטהורים, ותמה הוא למה לא חשש לערבונן כמו שאסרו חילק מפני שערבונן עולין עמה, והיינו דהרמב"ן הקשה מהך משנה על רב הונא בר חנינא היאך התיר את כל הספינה על סמך שמצא בחלק מהדגים קשקשים מ"מ למה לא חשש לערבונה העולה עמה, ומוסיף הרמב"ן "וכן דרך הדגים ברוב עולין טמאים וטהורים כאחת", והיינו דלא דווקא בחיליק יש חשש ערבונה, אלא בכל סוגי דגים הטהורים יש לחוש שנתערב שם גם דגים טמאים.

ולכאורה מאי דימה זאת הרמב"ן לחיליק, הא בחיליק אסרו חז"ל אפילו אם יבדוק את כל הדגים ויראה שכולם מין אחד, ומשא"כ הכא דאם יבדוק את כולם ויראה שכולם מין אחד, הרי ודאי כולם מותרים וכמבואר בהמשך דבריו. אמנם ביאור דברי הרמב"ן הם דבקושייתו הבין דאיירי באופן שלא בדקו את כל הדגים לראות אם הם דומים זה לזה, ולכן הקשה דהיאך שייך להתיר את כל הדגים על סמך שמצא בחלק מהדגים סימנים, ואפילו נימא דאין חשש אלא למיעוט טמאים, מ"מ מאי שנא מחיליק שאסרו מפני תערובת דגים טמאים, וה"נ כל שלא בדק את כל הדגים, אפילו אם ליכא למיחש אלא לתערובת דגים טמאים ג"כ כולם אסורים, דשאר דגים שלא בדקם הרי הם כחיליק לאחר בדיקה דחיישין אפילו למיעוט טמאים.

ולכן הביא הרמב"ן לפרש באופן אחר משיטת רש"י, וז"ל הרמב"ן ויש שפירשו דכוליה ארבא חדא מינא הוה ושזין במראה, ורב הונא אשכח קלפי בדופנא של ארבא והיה תולה שמאילו נשרו, וכיון שניכר לעין שכולן מין אחד כולן מותרים, והיינו דהרמב"ן מיישב דכיון שהיה ניכר להדיא שכל הדגים הם סוג אחד, ונמצא קשקשים בדופן הספינה דעת רב הונא בר חנינא שאפשר להתיר את כל הספינה, ורבא לא סמך על זה משום שלא נמצאו קשקשים בגוף הדגים אלא רק בדופן הספינה, וכלשון הרמב"ן ואמר ליה רבא מי איכא דשרי כי האי מילתא בדוכתא דשכיחי קלפין כלומר שמא מדגים אחרים טהורים נשרו קלפין הללו ונדבקו בדופני הספינה וכו',

ע"כ. ואף שמבואר כאן שאפשר להתיר את כל הדגים ע"פ הכרתם שהם ממין הטהור, מ"מ היינו דוקא בדגים שלמים בראש ושדרה, ואי"ז סתירה למשנ"ת לעיל.

ולדינא כתבו הפוסקים [חכמת אדם כלל ל"ו סעיף י"ט] דדין הגמ' קיים באופן שבאה לפנינו ספינה עם דגים וכל הדגים ניכרים שהם מין אחד, ונמצא בדג אחד קשקשים, אפשר להתיר על פי זה את כל הדגים כיון שניכרים שהם מין אחד, דהרי כל מה דרבא פליג על רב הונא בר חנינא משום דאין ראיה שהקשקשים באו מדגים אלו, אך כשרואים שבאו מדגים אלו אפשר להתיר על פי דג אחד את כל שאר הדגים, אכן כל זה כשכל הדגים שלמים וניכרים בטביעות עין של ראש ושדרה שהם מין אחד.

אך באופן שבאים לפנינו חתיכות דגים ובחלק מהם יש קשקשים ובחלק אין קשקשים, אפילו שכל החתיכות נראות מסוג אחד מ"מ אין לסמוך על זה ואין להתיר אלא את החתיכות שנמצאו בהם קשקשים, ושאר החתיכות אסורות [כמבואר שם בחכמ"א סעיף י"ג].

ונפק"מ למעשה באופן שקנה כמה חתיכות דג שנראה לעין שהם מסוג אחד, ומצא בחתיכה אחת מהם או בכמה חתיכות סימני טהרה, ובחלק מהחתיכות לא מצא סימני טהרה, הרי שהחתיכות שלא נמצא בהם סימני טהרה אסורות, ואין לסמוך שכולן מין אחד אפילו שדומות זו לזו, ורק באופן שעל ידי השואת חתיכות, היינו כשמחברים את החתיכות הן ניכרות ונראות שנחתכו כולן מדג אחד אז כולם מותרות.

איסור דרבנן לקנות מגוי דגים או חתיכות דגים בלא לבדוק סימני טהרה אפילו אם רובם טהורים

נתבאר עד כאן דבדין טרית טרופה מבואר דכשאין הדג שלם אסור לקנותו מגוי [ונתבאר מדברי הגמ' שדין טרית טרופה אינו דווקא באופן שהדגים טרופים ולא ניכרים כלל, אלא אפילו כשהדגים חתוכים ואינם טרופים כל שאין ניכרין בראש ושדרה דינם כטרית טרופה], והיינו שאסור לקנות מגוי חתיכות דגים שלא ניכר בהם סימני טהרה, והנה דין זה של טרית טרופה נמנה במשנה ביחד עם שאר איסורים שמדרבנן אסרו לקנות מגוי, ולכאורה הא כיון דלא ניכר סימני טהרה ואי אפשר

להכיר שהדג הוא טהור הרי זה איסור דאורייתא של ספק דג טמא, ואמאי מני לה יחד עם האסורים מדרבנן.

אך הדברים מבוארים בדברי רש"י בדף ל"ה ע"ב ד"ה והחילק, דשם במשנה מבואר עוד גזירה שאסרו לקנות מגוי חילק, ופירש"י שם מין דגים קטנים טהורים ואין לה סנפיר וקשקשת ועתיד לגדל לאחר זמן סנפיר וקשקשת וקיימא לן דמותרת, ואמר בגמרא מפני מה אסרוה מפני שעירבונה עולה עמה, דגים טמאים הדומים לה, הלכך לא שנא טרופה ולא שנא אינה טרופה, איכא למיחש לאחד מאלף ביניהם דדמו ליה ולא מינכרי, אבל טרית אין שקץ טמא דומה לה הלכך כי אינה טרופה שריא, עכ"ל.

מבואר דאפילו דגים מסוג דג הידוע בטהרתו ורואים אותם כשהם שלמים בלי קשקשים, ג"כ אסור לאוכלם מחשש שמא אחד מאלף נתערב דג טמא הדומה לו ואינו ניכר ביניהם. ולכאורה מדאורייתא יכול לסמוך על הרוב שאין שם דגים טמאים, ובטרופים היה אפשר לסמוך גם על ביטול [וגם יש לדון דמדאורייתא כשרואה את הדג בשלימותו ומכירו בטביעות עין יכול לסמוך על כך], אך מ"מ מדרבנן חששו שלא יבחין בין דג טמא לדג טהור, ואסרוהו גם כשהחשש רחוק ומצד הדין אין בו כדי לאסור, וכמו שאר הגזירות במשנה שם. [ומ"מ מבואר דרק כשקונה מגוי אסרו זאת ולא כשקונה מישראל, ויל"ע כיון שחששו לערבונה העולה עמה א"כ מה לי קונה מגוי או קונה מישראל, הרי גם כשקונה מישראל יש לחשוש שלא הבחין בין טמא לטהור, וגם בשו"ע דין זה מובא בסי' קי"ד ס"י בדין קונה מגוי, ולא בסי' פ"ג בדין טהרת דגים, וצ"ע. ועיין רש"ש סוכה דף י"ח ע"א, ועיין בסמוך ד"ה ובטעמא].

עכ"פ מבואר ברש"י להדיא דאיסור חילק הינו אפילו כשיש חשש לדג אחד טמא מתוך אלף דגים טהורים באופן דדמו ליה ולא מינכרי, ומבואר עוד ברש"י דטעם ההיתר בטרית שאינה טרופה משום דאין שקץ דומה לה, ולכן כשאינה טרופה שריא, ומבואר מזה דטרית טרופה שאי אפשר להבחין בין חתיכות טמאות לטהורות אסורה "כדין חילק" שא"א להבחין בין דגים טמאים לטהורים, וא"כ אפילו אם מצד המציאות החשש לחתיכות טמאות הוא אחד מאלף הרי זה ג"כ בכלל איסור דרבנן דטרית טרופה.

ומעתה מבואר היטב דמני לאיסור טרית טרופה ביחד עם שאר איסורים דרבנן, דאף דודאי חתיכת דג שלא ניכר בה אם היא טהורה או טמאה אסורה מדאורייתא

כדין כל ספק דאורייתא, מכל מקום אשמועינן במתני' דאפילו באופן שמצד המציאות החשש לתערובת של חתיכת דג טמא הוא אחד מאלף ג"כ אסרוהו לקנות מגוי ולא סמכו בזה על דיני רוב.

וכן מבואר בפסקי הרי"ד בדף מ' ע"א וז"ל (בתוך הדברים) גרסינן בירושלמי הוא חילק הוא טרית טרופה, [ומפרש הרי"ד] לא שטרית היא חילק ממש, אלא הכי קאמר שטעם אחד יש לשניהן, שהחילק נאסרה מפני שדגים טמאים מתערבין בה, וגם טרית נמי מטעם זה נאסרה, שמא חתיכות של דגים טמאים מעורבין בהן עכ"ל. הרי שדין אחד להם ואפילו למיעוט חתיכות דג טמא חיישינן. וכן מבואר ברמב"ן שם בדף מ' ע"א שהביא איסור חילק מפני חשש ערבונה העולה עמה, וכתב וכן דרך הדגים ברוב עולים טמאים וטהורים כאחת, ע"כ. ומבואר דבכל מקום שיש לחוש לתערובת דגים טמאים ואינו מכיר הדגים טמאים הרי זה בכלל האיסור שאסרו מדרבנן לקנות מגוי ולא סמכו בזה על רוב.

וכן מובא בכתבי שיעורי מרן הגאב"ד הגר"נ קרליץ שליט"א בשם החזו"א דאיסור המשנה לקנות מגוי חתיכות דגים הוא איסור דרבנן אפילו במקום שמדאורייתא יש לסמוך על רוב וחזקה.

ובטעמא שחז"ל החמירו בזה יותר מכל דיני התורה, יש לומר על דרך שכתב הראב"ד [הובא ברשב"א בע"ז דף ל"ה ע"א] לענין איסורים אחרים שאסרו לקנות מגוי, וז"ל כל דבר של נכרים לא הלכו בו חכמים אחר נותן טעם ואין מטעימין אותן לקפילא אלא כיון דשכיח בהו טעמא אוסרין אותו לעולם כדי שלא יפרוצו וכו', ע"כ. ועל דרך זה יש לומר דגם בתערובת דגים הנקחים מעכו"ם לא סמכו על הרוב כדי שלא יפרוצו.

אומן לא מרע אומנותיה

ולפי הנ"ל דאיסור המשנה דחתיכות דגים הוא מדרבנן אפילו במקום שמדאורייתא יש לסמוך על רוב, א"כ כשם שלענין איסור חילק השנוי במשנה, מבואר בגמ' (דף ל"ד ע"ב) דלת"ק אין לסמוך על חזקה דאומן לא מרע אומנותיה, וכן הוא להדיא ברמב"ן (דף מ' ע"א), וגם הרי"ף והרמב"ם והרא"ש לא הזכירו הך

התירא דאומן לא מרע אומנותיה [ועיין בית יוסף סי' קי"ד, וצ"ע], הכא נמי לענין איסור חתיכות דגים אין לסמוך על חזקה דאומן לא מרע אומנותיה, והיינו דגם באופן שאומן מוכר לו חתיכות דגים בחזקת טהורים אין לסמוך על כך שאומן לא מרע אומנותיה וודאי לא נתערב שם חתיכות דגים טמאים, אלא גם באומן חיישינן לתערובת דגים טמאים.

באופן שיכול להכירן אם הם טהורים או טמאים האם יכול לסמוך על הרוב

הרי נתבאר לן דחז"ל אסרו לקנות דגים מגוי כשלא ניכר עליהם שהם דג טהור ולא סמכינן בזה על רוב וחזקה אלא חיישינן אפילו לאחד מאלף, אך אם ניכרין הדגים בטביעות עין של ראש ושדרה מותר כמבואר לעיל, והטעם משום שיכול להכירן בטביעות עין, ומכל מקום גם היכא שאפשר להכירן בטביעות עין אם הם טהורים או טמאים, אסור לאוכלן אלא א"כ הכירן בטביעות עין שהם טהורים, והכא נמי כשאפשר להכירן ע"י קשקשין אין היתר לאוכלן אם לא בדק את סימני טהרתם, אף אם ודאי יש רוב דגים טהורים, דבכל אופן שקונה מגוי ויש חשש תערובת דג טמא לא סמכו על רוב, וחייב לבדוק אחד אחד אם מוצא בו סימני טהרה.

וכן מבואר ברמב"ן בע"ז דף מ' ע"א דהקשה שם על רב הונא בר חנינא היאך התיר את כל הספינה ולא חשש לתערובת דג טמא כדין חיליק, ותירץ דמיירי שהיה ניכר לעין שכולם מין אחד הם, ומבואר דבלא שהיה ניכר לעין שכולם מין אחד היו כולם אסורים, ואי אפשר לסמוך על הכרה על פי טביעות עין [דהרי לא מיירי בדג חילק שאי אפשר להכירן] ואפילו שכל החשש היה רק למיעוט דגים טמאים, וכן איתא להדיא ברש"י בסוכה דף י"ח ע"א, דגם היכא שאפשר להכירן בקשקשים בעינן בדיקה, עיי"ש.

למעשה

ולכן באותם הדגים הנקחים מגוי אפילו אם ידוע שרוב הדגים שם טהורים אין לסמוך על כך וצריך לבדוק אחד לאחד בסימני טהרתו [או אם מכיר כל דג בטביעות עין של ראש ושדרה כפי שנתבאר לעיל] דחיישינן למיעוט, וכלשון רש"י דחיישינן לאחד מאלף.

ביטול ברוב אחרי שנבדקו רוב הדגים

במה שנתבאר דחז"ל אסרו לקנות מגוי דגים בלא לבדוקם אפילו אם יש רוב דגים טהורים, דמדרבנן חיישינן למיעוט טמאים ולא סמכינן על ביטול ברוב, והלך אחר הרוב, נראה דהיינו דווקא באופן שלא נבדקו סימני טהרה של רוב הדגים, ולכן אפילו שידוע על פי חזקה וכדומה שיש רוב דגים טהורים, לא סמכינן על כך וצריך לבדוק כל דג דילמא הוא מהמיעוט טמאים, אך אם נבדקו רוב הדגים ונמצאו טהורים, וכעת נתערבו בהם דגים שלא נבדקו סמכינן על ביטול ברוב, דלא יהא חמור מדגים טמאים בודאי, דסמכינן בהו על ביטול ברוב, ורק כל שלא נבדקו רוב הדגים, מדרבנן כולם בכלל חשש דגים טמאים אפילו שידוע על פי חזקה וכדומה שרובם טהורים.

נאמנות מירתת באופן שירא שיתפס בשקרו

יש להסתפק אם יש לסמוך על כך שהגוי מירתת, והיינו באופן שהגוי מביא לישראל חתיכת דג ואומר לו של דג פלוני, וטהור הוא, ואפשר לברר זאת בקל אם חתיכה זו של דג פלוני וא"כ הגוי ירא לשקר שמא יתפס בשקרו, האם כשם שלא סמכו חז"ל על רוב וחזקה, ה"נ לא סמכו על כך שהגוי מירתת, או דנאמנות דמירתת עדיפא ומהניא גם בהנך איסורים דמתני'.

ובגמ' בע"ז (דף מ' ע"ב) איתא דגוי שהביא קרבי דגים ואומר של דג פלוני וטהור הוא סמכינן עליו משום דירא לשקר, עיין שם, אולם בט"ז (סי' פ"ג סעיף ז) כתב דזהו דווקא בצירוף שרואים סימני טהרה על הקרבי דגים.

אך למעשה באותם הדגים הבאים מחו"ל אין לסמוך על מירתת, דמירתת שייך דווקא כשהגוי בא לפניך ואומר דבר ברור, זה מין פלוני וטהור, אז שייך לסמוך על דבריו דירא שיתפס מיד בשקרו, אבל במפעלי תעשייה לכשימצא דג טמא יאמר שזה רשלנות הפועל וכהאי גוונא מצי לאשתמוטי ואין שייך כאן עדות של מירתת. ואפילו אי נימא דיש מירתת שלא יכניס כמויות רבות של דגים טמאים באופן שיהיה ניכר שנתכוון לרמות, אך מכל מקום כמות מועטת שיכול לטעון שארע טעות וכדומה, על זה אין מירתת, ושפיר יש לחוש שמא היה חסר לו לכמות הנצרכת והוסיף דגים טמאים, [וכ"ש שיש לחוש שנתרשל ולא טרח להוציא את כל הדגים טמאים שעלו מאליהם], ואפילו שזה רק מיעוט הרי כבר נתבאר דמדרבנן לא סמכינן בזה על רוב.

ובפרט בדגים הבאים ממדינת סין שכפי הידוע במדינת סין ישנם הרבה זיופים, ואין כלל נאמנות של מירתת.

עד כאן נתבאר א. מה נחשב להכרת הדג לסמוך על כך שהדג הוא ממין הידוע בטהרתו, ונתבאר שאין לסמוך על טבעיות עין בדג מחותך, אלא אם ניכר בראש ושדרה. ב. האיסור לקנות מגוי דגים בלא לבדוקם, ואפילו אם יש רוב טהורים חיישינן לתערובת דגים טמאים.

בריכות דגים שידוע שמגדלים שם רק דגים טהורים

מבואר בגמ' דיש אפשרות להתיר דגים בלא בדיקה כלל, דאיתא במסכת ע"ז בדף ל"ט ע"א אכריז רבי אבהו בקיסרי, קירבי דגים ועוברן ניקחין מכל אדם, חזקתן אינם באים אלא מפולסא ואספמיא, כי הא דאמר אביי האי צחנתא דבב נהר שריא, [היינו דאביי התיר ליקח דגים מנהר מסויים בלא לבדוקם כלל], מאי טעמא אילימא משום דרדיפי מיא והאי דג טמא כיון דלית ליה חוט השדרה בדוכתא דרדיפי מיא לא מצי קאי [היינו דאולי טעם ההיתר משום שדג טמא אין לו חוט השדרה, לכן אין יכול לעמוד במקום שיש זרם מים, ובנהר שיש זרם מים על כרחך שהדגים שם טהורים] ופריך והא קחזינן דקאי, אלא משום דמליחי מיא והאי דג טמא כיון דלית ליה קלפי בדוכתא דמליחי מיא לא מצי קאי, [היינו דבמקום שיש מים מלוחים דג טמא שאין לו עור עבה כיון שאין לו קשקשים, לא יכול להתקיים שם] ופריך והא קחזינן דקאי, אלא משום דלא מרבה טינא דג טמא, ופירש"י קרקעיתו של אותו הנהר אין מגדל דגים טמאים. ומבאר הר"ח דגם מה שר' אבהו התיר בקיסרי קרבי דגים ועוברן הוא מאותו טעם, וז"ל הר"ח מיכן שרא ר' אבהו דסבר טינא דפילוס ואספמיא נמי לא מרבי דג טמא משום הכי קרבי דגים ועובריהן של אותו מקום כולן מותרין, עכ"ל. אך למסקנא אמרינן והאידינא דקא שפכי ביה נהר גוזא ונהר גמאדא אסירי.

מבואר שיש כזאת מציאות שבמקום מסויים אין גדלים כלל דגים טמאים, וזוהי סיבה להתיר את כל הדגים הבאים משם בלא בדיקה, [ויש לעיין אם יש מצות בדיקת סימנים היאך מהני שבמקום זה לא גדלים דגים טמאים סו"ס הא לא נבדקו סימנים, אך כמש"נ לעיל אין זה הנושא המדובר כאן].

ולכן באופן שידוע שיש בריכת דגים שהכניסו לתוכה רק דגים טהורים, מותר ליקח ממנה דגים בלא בדיקת סימנים, דהרי זה בירור ודאי שאין שם דגים טמאים, ואז מותר אפילו חתיכות דגים [שאינן בהם סימני טהרה] הבאים ממנה, ועיין בסמוך.

[אמנם] יש שכתבו דמה שאמרו בגמרא לא מרבה טינייהו דג טמא היינו במקומות שקיים להו לחז"ל דהמקום בטבעו אינו יכול לגדל דג טמא, אך מקום שמצד עצמו יכול לגדל דגים טמאים, אלא שכעת החליטו לגדל שם דגים טהורים א"א לסמוך על זה, דשמא ליום מחר יגדלו שם ג"כ דגים טמאים].

שליחת חתיכת דג ע"י גוי בעינן ב' חותמות

בגמ' בדף ל"ט סוע"א אמר רב חבית אסור בחותם אחד, חמפ"ג מותר בחותם אחד, והיינו כששולחים דברים על ידי גוי, יש דברים שחז"ל חששו טפי לאחלופי ולכן הצריכו חותם בתוך חותם, ויש דברים שחז"ל פחות חששו לאיחלופי ולכן סגי להם בחותם אחד, וחבי"ת - היינו חלב בשר יין תכלת הם צריכים שתי חותמות ובלאו הכי אסור לשולחם ע"י גוי דחיישינן לאיחלופי, אך חמפ"ג - היינו חלתית מורייס פת גבינה מותרים בחותם אחד.

ומקשה הגמ' מאי שנא גבינה דלא טרח ומזייף ולכן מותרת בחותם אחד, חלב נמי לא טרח ומזייף ותסגי בחותם אחד, ומסיק רב כהנא אפיק חלב ועייל חתיכת דג שאין בה סימן, וכך נפסק בשו"ע (יו"ד סי' קי"ח סעיף א') דכששולח ע"י גוי בשר או יין או חתיכת דג טהור אין לשולחו אלא ע"י חותם בתוך חותם אבל בלאו הכי חיישינן לאיחלופי.

ובטעמא שיש חילוק בין חבי"ת דבעי ב' חותמות וחמפ"ג סגי בחותם אחד נחלקו בזה הראשונים דרש"י פירש שם דדברים שדמיהן יקרים טרח ומזייף ולכן אסורין בחותם אחד, ומשא"כ דברים שאין דמיהן יקרים לא טרח ומזייף וסגי בחותם אחד, אולם הראשונים [רמב"ן רשב"א ור"ן] מביאים שבירושלמי מבואר דדבר שאיסורו מגופו ולא רק תערובת איסור, חז"ל החמירו להצריך ב' חותמות, ולכן חתיכת דג בשר יין תכלת שחשש האיסור אינו רק לתערובת, חז"ל הצריכו ב' חותמות, ומשא"כ חלתית מורייס גבינה שזה רק חשש לתערובת איסור לכן סגי בחותם אחד, ופת אפילו שאיסורו מגופו [מדין פת עכו"ם שאסורה בעצם לא מחמת

חשש תערובת איסור] מ"מ כיון שזה איסור דרבנן סגי בחותם אחד, ונמצא דדבר שהחשש לאיסור דאורייתא וכולו איסור בזה חז"ל הצריכו ב' חותמות, אבל חשש לאיסור דרבנן, או אפילו לאיסור דאורייתא אם זה רק חשש לתערובת איסור בזה סגי בחותם אחד.

ומעתה גם באופן שידוע שיש בריכת דגים שיש שם רק דגים טהורים, ולכן מותר ליקח משם דגים בלא לבדוקם כלל, אך זהו דווקא כשלוקח בעצמו מבריכה זו או שאדם נאמן מביא לו דגים משם, אך כשגוי מביא דגים ואומר שלקחם מבריכה זו לכאורה אינו נאמן על כך, ובעיני בירור דב' חותמות כדין כל חתיכת דג שכשאינן רואים בה סימני טהרה אין סומכים על הגוי אא"כ ישראל שלח על ידו בב' חותמות. [וכמו שחתיכת בשר ידוע ופשוט לכולם שאסור לשלוח ע"י גוי אלא בב' חותמות כן הדין גם בחתיכת דג שאסור לשולח ע"י גוי אא"כ יש ב' חותמות, או שיש בה סימנים].

ולכן לדינא בריכות דגים שמגדלים שם רק דגים טהורים, אף דמצד הדין אפשר להקל ליקח משם דגים או חתיכות דגים ולאכולם בלא לבדוק בסימנים, אך במציאות המצויה כיום שכל תהליך ההבאה נעשה ע"י גוים [ללא השגחת ישראל וכפי העדויות שנתקבלו מהמשגיחים עצמם] אין לסמוך ולומר שהדגים הבאים לפנינו הם מהבריכות שאין שם אלא דגים טהורים, אלא יש לחוש שלקחו גם ממקומות אחרים דגים טמאים, או שנתערבו דגים אחרים במפעלי הדגים, וכבר נתבאר לעיל שלא שייך כאן היתר דאומן לא מרע אומנותיה, וכן לא שייך היתר דמירתת, עיין לעיל.

דברי שבלי הלקט בשם הרי"ד שאפשר לסמוך על חזקה שאין עושין אלא מדג מסויים

ויש שרצו להתיר על פי דברי השבלי הלקט בשם הרי"ד (הובא בבית יוסף סי' פ"ג) וז"ל חביות הבאות מלאות טונינא, כיון שנוכל להכיר הראש והשדרה כולן הן מותרות, ולא חיישינן לדג טמא, ואע"פ שיש חביות שאין שם ראש יש להתיר משום טעם החזקה, שחזקה יש לנו שאינן עושין שם אלא מטונינא ולא מדג טמא כדאמרן לעיל מכריז ר' אבהו בקיסרי קרבי דגים ועוברין ניקחין מכל אדם חזקתן אינן באין אלא מפילוסא ומאספמא, ע"כ.

והנה במש"כ דראש ושדרה מהני לשאר החתיכות, מבואר דפירש באופן אחר את סוגית הגמ' משאר ראשונים, והיינו דבראשונים מבואר דכל חתיכה וחתיכה בעינן ראש ושדרה, וכל חתיכה שאין ניכרת בראש ושדרה אסורה, אך לדעת הרי"ד סגי שיהו ניכרין הראש והשדרה של כל הדגים הנמצאים שם, ואז כל שאר החתיכות מותרות, וכלשון הרי"ד שם [בתחילת דבריו], צריך שיהו ניכרין כל הדגים ששם, הראש והשדרה שלהן, וכיון שהן ניכרין כל החתיכות מותרות, דסתמא דמילתא מאלה הדגים נחתכו, ולא חיישינן שמא מדגים טמאים נחתכו, ע"כ. אך בשו"ע (סי' פ"ג סעיף ד') נפסק לא כן אלא בעינן להכיר כל חתיכה וחתיכה ע"י התאמת החתיכות. או בהכרת ראש ושדרה כמבואר בש"ך (סי' פ"ג ס"ק ו', וס"ק כ"ג, וסי' קי"ד ס"ק י"ד).

ובמה שחידש דחביות טונינא הבאות מלאות אפשר לסמוך על חזקה שאינן עושין אלא מטונינא ולא מדג טמא, ודימה זאת להא דאכריז ר' אבהו בקיסרי קרבי דגים ועוברן ניקחין מכל אדם חזקתן אינן באין אלא מפולסא ואספמיא, יש שרצו על פי זה להתיר ג"כ במציאות שלנו את הדגים הבאים מחו"ל בלא בדיקת סימנים משום חזקה שהמפעלים מתעסקים רק בסוג דג מסויים, כגון בדגי מושט שיש לומר חזקה שהמפעל מתעסק רק בדגי מושט, אמנם זה אינו דהרי מבואר להדיא בדברי הרי"ד שבמקומו היו ממלאין חביות של חתיכות רק מטונינא, ולכן אפשר לסמוך על חזקה, אולם במציאות כיום שהמפעלים שם מתעסקים עם עוד כמה סוגי דגים מאן ימר לן דשייך הך חזקה, [ואפילו אם יש מהמפעלים שאינם מתעסקים בשאר דגים אלא רק בסוג דג מסויים, מכל מקום הרי אם יחסר להם בכמות הנצרכת עלולים ליקח ממפעלים השכנים להם שבהם יש עוד סוגי דגים, וכן ידוע מצד המציאות, וממילא אין זה בכלל החזקה שכתב הרי"ד שבמקומו "אין עושין אלא מטונינא"] ובפרט במדינת סין שכידוע וכפי עדויות משגיחי הכשרות אין שם כלל חזקות, וכל מה שיכולים לרמות מרמין, א"כ ודאי אין לסמוך על חזקה שרגילים לעשות מדג מסויים.

דעת שאר ראשונים אם אפשר לסמוך על חזקה

שאין עושין אלא מדג מסויים

ובעיקר דברי שבלי הלקט בשם הרי"ד דיש לסמוך על חזקה שאין עושין אלא מטונינא, נראה דהרי"ד אזיל לשיטתו שפירש הא דמהני ראש ושדרה, דסגי שיהו ניכרין הראש והשדרה של כל הדגים הנמצאים שם, ואז כל שאר החתיכות מותרות

אפילו אותם חתיכות שאינם מהראש והשדרה, וסמכין על כך דאם כל הראשים והשדראות טהורים, מסתמא גם שאר החתיכות שאינן ראש והשדרה, באו מאותם הדגים הניכרים בראש ושדרה, וא"כ לשיטתו שפירש הגמ' דסמכין להתיר החתיכות שלא ניכר בהם ראש ושדרה, על סמך שמסתמא באו מהדגים שניכר בהם ראש ושדרה אפילו שאין זה בירור ודאי, הכא נמי חידש שיש לסמוך על סתמא שאין עושין אלא מטונינא, אפילו אם לא רואים כלל ראש ושדרה.

אך לדעת שאר ראשונים דכל חתיכה וחתיכה בעינן ראש ושדרה, וכל חתיכה שאין ניכרת בראש ושדרה אסורה, וכמבואר בש"ך שם, ולא סמכין על סתמא שכל החתיכות באו מהדגים הניכרים בראש ושדרה, הכא נמי לא סמכין על סתמא שאין עושין אלא מטונינא.

ובאמת בשאר ראשונים לא הזכירו חידוש זה שכתב הרי"ד דסמכין על חזקה שאין עושין אלא מטונינא, והיינו משום דמה שר' אבהו התיר קרבי דגים אי"ז על סמך חזקה בעלמא, אלא דווקא במקום שיש חזקה גמורה מצד המציאות דאין המקום מגדל דגים טמאים, וכפשטות הסוגיא שלא סמכו אלא באופן שיש חזקה גמורה כגון שרדיפי מיא וכדומה, וגם למסקנא טעם ההיתר משום דאין המקום מגדל דג טמא, ואפילו אי נימא כמו שכתב הרי"ד שבקיסרי היו מצויים גם דגים טמאים, ומ"מ ר' אבהו התיר בקיסרי קרבי דגים מטעם שחזקתן של קרבי דגים שאינן באין אלא מפולסא ואספמיא, מ"מ היינו דווקא באופן שחזקת קרבי דגים הבאין לשוק במקום זה, שאינן באין אלא ממקום של דגים טהורים, אך מנא לן ששייך חזקה שאין עושין אלא מטונינא באופן שמצויים בשוק גם דגים טמאים, ואף שיש שרגילים לעשות רק מדג מסויים אין לסמוך על כך.

וכן בשו"ע ונושאי כליו, והבאים אחריהם, לא הזכירו הך דינא דהשבלי הלקט, ולכן לדעת שאר ראשונים גם לו יצויר מפעל שמתעסק רק עם דגים טהורים מסוג מסויים, אין לסמוך על כך כיון דמצד המציאות שייך שהתעסק גם עם דגים אחרים, ומצויים בשוק דגים אחרים, אך אפילו לדעת השבלי הלקט נתבאר דהכא לא שייך כיון דמתעסקים בפועל עם עוד דגים.

וכן ידוע ממרן החזו"א שלא לסמוך על כך שהמפעל מתעסק רק עם דגים טהורים, עיין ארחות רבינו חלק ג' אות כ' כ"א.

אם מדאורייתא אפשר לסמוך על רוב דגים טהורים או שחוששים למיעוט

באופן שידוע שהדגים באו מבריות דגים טהורים, אלא שלא כל הדגים הנמצאים בבריות הם דגים טהורים, ויש תערובת של מיעוט דגים טמאים, [וכן בדגים הניצודים בלהקות, ורוב הדגים באותו איזור הם טהורים], האם מדאורייתא אפשר לסמוך על כך דכל דפריש מרובא פריש והדג הבא לפנינו מהבריכה הוא דג טהור [וכגון שידוע בודאי שהגוי הביא את הדגים מבריקה מסויימת שרוב הדגים שם טהורים, וא"כ יש לדון דאפילו שלא ניכר על הדג אם הוא טמא או טהור כגון שהוא מחותך מ"מ כל דפריש מרובא פריש, וכדין גוי שלקח חתיכת בשר מבין עשר חנויות שתשעה מהם מוכרין בשר כשר ואחת מוכרת בשר טרף דאמרינן כל דפריש מרובא פריש, אך באופן שהישראל עצמו לקח מהבריכה אין להתיר מדין רוב, דכיון שלקח הישראל ממקום הקביעות, הוה ליה קבוע, וכל קבוע כמחצה על מחצה]. אכן כבר נתבאר דגם במקום שיש רוב דגים טהורים חז"ל אסרו לקנות מעכו"ם וחששו לאחד מאלף, אך הנדון כאן הוא לענין דאורייתא.

ובריב"ש (סי' קצ"ב) דן לענין עופות טהורים אם אפשר לסמוך על רוב שהעופות טהורים, וכתב הריב"ש וז"ל ועוד כיון שהתורה ציותה לבדוק בסימנים שלו אם הוא מכ"ד עופות טמאים, על כרחינו יש לנו לחוש לכל אחד מהם ואפילו הוא מיעוט, זולתי בפרס ועזניה ביישוב שאינם מצויים כלל כמו שכתב הרמב"ם, אבל כשאפשר לימצא חוששים למיעוט כדאמרינן גבי בהמה, ע"כ.

מבואר חידוש בדברי הריב"ש דבדין בדיקת סימני טהרה נתחדש דאין סומכים על הרוב אלא חוששים למיעוט, והיינו דבדין בדיקת סימני טהרה בענין ידיעה ברורה ולא סגי בכך שעל פי רוב זה דג טהור, ומ"מ מיעוט דלא שכיח כלל לא חיישינן.

ובפשטות דברי הריב"ש היה מקום לומר דהא דחידשה תורה שאין סומכין על רוב וצריך דווקא לבדוק סימנים זהו באופן שיש אפשרות לבדוק את הסימנים, בזה חידשה תורה דאין סומכין על הרוב וצריך דווקא לבדוק סימנים, אך באופן שאין אפשרות לבדוק את סימני הטהרה, אפשר דבזה הדר דינא דסומכים על הרוב ככל דיני התורה.

אולם מדברי הריב"ש לא משמע כן, דהריב"ש הוכיח דבריו מהסוגיא בחולין (דף נ"ט ע"א) דאמר רב חסדא היה מהלך במדבר ומצא בהמה שפיה גמום ופרסותיה

חתוכות [ולכן אין יכול לבדוק בסימני טהרה של מפרסת פרסה, וכן בסימנים דאין לה שינים למעלה המבוארים שם] בודק בבשרה [בכנפי העוקץ] אם מהלך שתי וערב בידוע שהיא טהורה ובלבד שיכיר ערוד, [וידוע שבהמה זו אינה ערוד], והיינו דכל הבהמות הטמאות אין בשרם שתי וערב חוץ מערוד, ולכן אם מצא בהמה שבשרה מהלך שתי וערב ומכיר בה שאינה ערוד מותרת הבהמה, ומקשה הריב"ש אמאי צריך שיכיר ערוד הא אפילו אם אינו מכיר ערוד, הרי ערוד הוא מיעוט מהבהמות וניזיל בתר רובא שבהמה זו אינה ערוד וממילא בהמה טהורה היא. ומוכיח מזה הריב"ש דבדין בדיקת סימני טהרה לא סמכין על רוב אלא חיישינן למיעוט, ולכן אם אינו מכיר ערוד אסור לו לאכול בהמה זו ואין יכול לסמוך על רוב שבהמה זו טהורה.

ולכאורה באופן זה שמצא בהמה שפיה גמום ופרסותיה חתוכות הרי אין יכול לבדוק בסימניה, ומ"מ כתב הריב"ש דאין סומכין על רוב ולכן אם אינו מכיר ערוד אסור לו לאכול את הבהמה, מבואר דס"ל להריב"ש דבזה שהתורה נתנה סימני טהרה נתחדש דלא סומכים על רוב גם במקום שאי אפשר לברר הסימנים, וכל שלא נתברר בודאות שהוא ממין טהור אסור באכילה מדאורייתא. [ואין לומר דכיון שיכול להכיר ערוד, חשיב שאפשר לברר הסימנים ולכן לא סומכים על רוב, דהרי סימן זה של שתי וערב אין זה מסימני טהרה שמסרה תורה, וא"כ הרי אינו יכול להכיר בסימני הטהרה, ומ"מ אין סומכים על רוב].

ומעתה גם בבריכות דגים שידוע שרוב הדגים שם טהורים, לדעת הריב"ש מדאורייתא אי אפשר לסמוך על כל דפריש מרובא פריש, ואפילו אם אין אפשרות לבדוק את סימני הטהרה, הדגים אסורים מדאורייתא כל שלא נתברר בודאות שדגים אלו טהורים. [וכל זה הוא מלבד מה שנתבאר דגם בלאו הכי אסור עכ"פ מדרבנן משום גזירת חילק וטרית טרופה].

חידוש הריב"ש דלא סמכין ארובא בדין בדיקת סימנים זהו דווקא בגוף הדבר ולא ביוצא ופורש ממנו

ויש שרצו לומר דשאר ראשונים חולקים על חידושו של הריב"ש מדהקשו הראשונים אמאי ביצים שגוי מביא אסורים מחשש שהם של עוף טמא, ניזיל בתר רובא ורוב עופות טהורים, עיין בתוס' בחולין (דף ס"ג ע"ב) ושאר ראשונים שם.

ולכאורה לדברי הריב"ש דבדין בדיקת סימנים לא אזלינן בתר רובא, א"כ מאי קשיא כלל מביצים הא אפילו אם יש רוב לא סמכינן בזה על רוב מדאורייתא.

אמנם אין זה סתירה לדברי הריב"ש, דהריב"ש איירי רק כשהספק על גוף הדבר שבו נתנה התורה סימני טהרה וטומאה, בזה חידשה תורה דלא אזלינן בתר רובא, אך בביצים שאינם אלא יוצא מן האיסור ואינם גוף האיסור שנתנה בו סימני טומאה וטהרה, בזה אזלינן בתר רובא.

אך מ"מ דווקא בביצים שאינם גוף האיסור, אבל חתיכת דג שאין ידוע אם היא טהורה או טמאה לא אזלינן בתר רובא דהרי דין סימנים נאמר בה גופא. ואפילו אי נימא עוד חידוש דבחתיכה שהיא מיעוט הדבר מודה הריב"ש דאזלינן בתר רובא, ולא נתחדש בה דלא אזלינן בתר רובא, דהנדון אינו מה היא אלא ממה פירשה ובזה אזלינן בתר רובא, אך הא מיהת כשהנדון על עיקר הדג אפילו אם איננו שלם, ודאי דאין הנדון מהיכן פירשה חתיכה זו, דאינו נדון כדבר הפורש אלא הוא עיקרו של דג והנדון הוא מה היא חתיכה זו אם טהורה או טמאה ובזה חידשה תורה דלא אזלינן בתר רובא, [דלא כמי שרצה להגדיר כל דג שאינו שלם כדבר הפורש דאזלינן ביה בתר רובא גם לדברי הריב"ש].

אם אפשר לסמוך על בית קשקש להוכיח שהדג טהור

ענין נוסף שרבים מסתפקים בו, כשלא רואים קשקשים בעור הדג, אם אפשר לסמוך על מה שנקרא "בית קשקש", והיינו דיש דגים שגם אחרי שנשרו או הוסרו הקשקשים אפשר להבחין במקום מושב הקשקש, ונראה לעין שבמקום זה היה בו קשקש, ואמנם מבואר בגמרא שיש דגים שאחרי שנשרו מהם הקשקשים לא ניכר שהיה בהם קשקשים, אך בדגים שעל ידי ה"בית קשקש" ניכר שהיה בהם מתחילה קשקשים, האם אפשר לסמוך על סימן זה בתורת ודאי שהיה לדג קשקשים.

ובכתב סופר (חיו"ד תשובה מ"ה ד"ה אבל) כתב דכשנשאר שיריים מהקשקש או "מקום מושבו", אפשר לסמוך על כך, וכן בשולחן גבוה מובא היתר זה, והועתק בדרכי תשובה (סי' פ"ג ס"ק י"ז), ולכן מי שבקי ומוכח לו שרואה בית הקשקש המהוה ראיה שהיה קשקש במקום זה, לדעת האחרונים הנ"ל יכול לסמוך על כך. [ומרן הגאב"ד הגר"נ קרליץ שליט"א לא רצה לסמוך על היתר זה]. אלא דכל זה

שייך דווקא בדגי מושט שניכר בהם בית הקשקש, אבל בדגי סול וכן בשאר סוגי דגים שאין ניכר בהם בתי קשקש, צריך לראות בהם דווקא קשקשים.

אך מ"מ לא ניתן ליתן הוראה לכלל הציבור להתייר הדגים על פי הכרת בית קשקש, בזמן שישנם אנשים שאינם יודעים קשקש מהו, כ"ש שבית קשקש אינם יודעים צורתו.

וכן יש לידע כשאדם שנמצא באולם ומביאים לפניו דגים, אין יכול לסמוך על כך שמסתמא השגחת האולם בדקה קשקש או בית קשקש, דהמציאות כיום ברוב המקומות שבאולמות ומוסדות וכדומה אין מודעות כלל לבדוק קשקש או בית קשקש, וסומכים על כך שיש הכשר על ארזית הדגים, בו בזמן שההכשר מודה ואומר שעל כל אחד לבדוק בעצמו קשקש או בית קשקש.

ישמע חכם ויוסיף לקח, כל אחד ילמד ויברר את הסוגיא הזאת, ויעשה כפי מה שהתורה הקדושה מצוה לעשות.

סיכום העולה מהשיעור

- א. סימני טהרת הדגים הם סנפיר וקשקשת, אך מספיק לבדוק קשקשת דכל שיש לו קשקשת יש לו סנפיר כמבואר במס' נדה דף נ"א ע"ב.
- ב. לדעת הרמ"א (סי' פ"ג ס"א) לכתחילה יש למצוא ב' קשקשים [כיוון שלכתחילה יש מקומות בדג שלא די בקשקשת אחת].
- ג. דגים שהיו להם קשקשים ונשרו בים, או שאין להם כעת אך עתידים לגדל הרי הם מותרים.
- ד. הדרך הפשוטה לברר את סימני טהרת הדג היא ע"י ראיית קשקשים.
- ה. דג שלא ניכרים בו סימני טהרה, אם הדג שלם [היינו דווקא שהראש והשדרה שלמים] ועל ידי כך מכיר בו בטביעות עין שהוא סוג דג טהור, יכול לסמוך על כך, ומותר לאכול את הדג.
- ו. אם הדג חתוך [ואין הראש והשדרה שלמים] אינו יכול לסמוך על כך שלפי טביעות עינו נראה לו שזהו סוג דג טהור, אלא אסור לאכלו בלא שרואה סימני טהרה.
- ז. אפילו קנה כמה חתיכות ובחלקם מצא סימני טהרה, אותם חתיכות שלא מצא בהם סימני טהרה אסור לאוכלם, וכנ"ל.
- ח. אמנם אם מצא בחתיכה אחת סימני טהרה, ורואה ששאר החתיכות הם מאותו דג, על ידי שמקרב את החתיכות ומחברם וניכרים שהם מדג אחד, כולם מותרים.
- ט. קונה מגוי דגים או חתיכות דגים, אפילו יש בירור ודאי שרובא דרובא של החתיכות הם טהורות, מ"מ מדרבנן חיישינן למיעוט של דג טמא וחייב לבדוק כל חתיכה אם יש בה סימני טהרה, ואסור לאכול את הדגים כל שלא נמצא בהם סימני טהרה.
- י. כמו כן אין לסמוך על אומן לא מרע אומנותיה שודאי אין דגים טמאים, אלא חיישינן למיעוט דגים טמאים גם באומן, כמבואר בגמ' ע"ז דף ל"ד ב', וכמש"כ הרמב"ן בדף מ' א.

יא. נאמנות מירתת לא שייכת בדגים המיובאים מחו"ל ונקחים מגוי בחזקת שהם טהורים, דהרי על מיעוט דגים טמאים אינו מירתת, והרי מדרבנן חששו גם למיעוט דגים טמאים כשקונה מגוי.

יב. אם הכיר חתיכה מסויימת, וידע בה שהיא טהורה [כגון שבתחילה היה בה סימני טהורה], ואח"כ אבדה ממנו החתיכה, ומצאה, ומכיר בה בטביעות עין שזוהי החתיכה שאבדה לו יכול לסמוך על כך [אף שכעת אין בה סימני טהרה].

יג. באו לפניו "דגים שלמים" [היינו שניכרים בראשם ושדרתם], ומצא באחד מהדגים סימני טהרה, ומכיר על ידי הראש ושדרה שכל הדגים הם אותו הסוג של הדג שנמצאו בו סימני טהרה, הרי שכל הדגים מותרים גם אותם שלא מצא בהם סימני טהרה.

יד. בריכות שידוע שמגדלים שם רק דגים טהורים, יכול להקל ליקח משם דגים או חתיכות דגים אפילו בלא לבדוק סימני טהרה.

טו. אך אם אינו לוקח בעצמו מבריכות אלו, אלא הגוי מביא לו דגים ואומר לו שהם מבריכות הללו [שידוע שמגדלים בהם רק דגים טהורים] אין יכול לסמוך על כך, כדקיימא לן (יו"ד קי"ח ס"א) שאין משלחין חתיכות דגים אלא בב' חותמות, והכא נמי יש לחוש שמא לקח גם מבריכות אחרות שיש בהם דגים טמאים, וכבר נתבאר דמדרבנן חיישינן למיעוט ועל מיעוט אינו מירתת.

טז. בשבלי הלקט חידש [בשם הרי"ד] דהיכן שמוחזק שהגוי מביא דגים רק ממין מסוים טהור, אפילו שאין חזקה גמורה מצד המציאות שאין יכול להביא דגים טמאים, מ"מ [לדעת שבלי הלקט] אפשר לסמוך על כך שאינו מביא אלא מאותו המין.

יז. אך בדעת שאר ראשונים נראה דלא ס"ל דינא דהשבלי הלקט, ולכן אין לסמוך על כך שמוחזק שהגוי מביא רק דג מסויים, אא"כ מצד המציאות לא שייך שייבא דגים טמאים.

יח. ועוד במציאות המצויה כיום בדגים המיובאים מחו"ל, שהמפעלים מתעסקים בכמה סוגי דגים, אין לסמוך על כך שמתעסקים רק בדג טהור גם לדעת השבלי הלקט. ובפרט במדינות שמלומדות ברמאות אין לסמוך על כך, וכן מקובל בשם החזו"א שאסר גם במקום שהמפעל מייצר רק דג מסויים.

יט. דעת הריב"ש דמדאורייתא לא סמכינן על רוב דגים טהורים, [דבדין בדיקת סימנים התורה הצריכה בירור ודאי] וכל שלא בדק סימני טהרה בכל דג ודג אסור מדאורייתא לאכול את הדג אפילו אם יש רוב דגים טהורים.

כ. מבואר דהריב"ש איירי אפילו באופן שאין לו אפשרות לבדוק סימני טהרה, מ"מ כל שלא נבדקו סימני טהרה אסור מדאורייתא לאכול את הדגים.

כא. באופן שלא רואה קשקשים בדג אך ניכר מקום מושב הקשקש, מה שנקרא "בית הקשקש", בכתב סופר ובשולחן גבוה מקילים בזה, ולדעתם מי שבקי ויודע מהו בית קשקש יכול לסמוך על כך. ודעת מרן הגאב"ד הגר"נ קרליץ שליט"א שיש לסמוך דווקא על קשקשים ולא על דבר אחר.

כב. אמנם זה רק בדגי מושט שניכר בהם בית הקשקש, אך בדגים שבית הקשקש לא ניכר כ"כ, צריך לראות קשקשים להדיא.

לתועלת הענין ראינו נכון להעתיק כאן כמה תשובות ממרן הגאב"ד הגר"נ קרליץ שליט"א בעניני בדיקת הדגים

(נדפס בקובץ מוריה אב תשמ"ט)

שאלה - כשבדוק דגים האם צריך לבדוק כל דג לחוד או די בבדיקת חלק מהדגים ואם הם כשרים נוכל לסמוך דכולם הם מאותו הסוג.

תשובה - צריך לבדוק כל אחד ואחד.

שאלה - בבדיקת דגים האם יש לבדוק כל חתיכה אם יש בה קשקשים או שדי במה שמכיר בטביעות עין שזה דג פלוני או חתיכה מדג פלוני.

תשובה - בדג שלם והראש מחובר לו אפשר לסמוך על טביעות עין לבד. אבל בלא הראש צריך לבדוק כל חתיכה אם יש בה קשקשים.

שאלה - הקונה דגים מנוקים ובודק את הקשקשים ואינו מוצא כלום כי המנקה ניקה אותם היטב. האם אפשר לסמוך על זה שניכר על עור הדג שהיו בו קשקשים.

תשובה - אי אפשר לסמוך על זה. צריך לבדוק שיהיו בו ממש קשקשים. ובקונה דגים מנוקים וחתוכים ואפילו קרפיונים ובחלק מהחתיכות לא מצא קשקשים יש לחוש לדגים טמאים ואין לסמוך על כך שהקרפיונים גדלים בבריכות מיוחדות שאין בהם דגים טמאים. אלא א"כ הוא קונה אותם ממקום שבו המנקה של הדגים הוא שומר תו"מ וגם אז צריך להבהיר לו שאנו סומכים על בדיקתו.

שאלה - הקונה דג הערינג בלי ראש ובלי עור האם יש לחוש לדג טמא או שהוא בחזקת דג ההערינג כשר.

תשובה - אין שום קולא מיוחדת בדג זה. וצריך לברר שזה אומנם דג הערינג.

הוראות למעשה

**ע"פ פסקיו של מרן פוסק הדור שליט"א
וכפי שהתבררו בשיעורו של חתדב"נ מוריננו הגרמ"מ לובין שליט"א**

דגים קפואים עם עור

(כגון סלומון, נסיכת הנילוס, אמנון - מושט)

מיובאים מחו"ל ונשלחים לארץ ע"י בעלי המפעלים הגויים, כאשר הדג חתוך או פרוס וללא ראש ("פילה").

במפעלי הייצור בחו"ל לא קיימת השגחה בשעת הייצור, כך שלמעשה לא נבדקים הדגים הנשלחים אם אכן יש בהם סימני טהרה (אמנם יש הכשרים שבדקים סימני טהרה במספר דגים בודדים כ"מדגם", מתוך אלפי דגים שבאותו פס יצור).
לכן חובה על כ"א בעצמו, לבדוק כל דג ודג שאכן יש בו סימני טהרה, ואין להסתפק בטביעות עין כשהדג חתוך או ללא ראש (טביעות עין מועילה רק כאשר הדג שלם ועם ראש).

במטבחים, מוסדות, אולמות, קיטרינג, וכיו"ב

יש לוודא, שהמשגיח במקום בודק כל דג ודג שאכן יש לו סימני טהרה, ולא מסתפק בטביעות עין בדג חתוך וללא ראש (יש לתאם זאת כבר בשעת ההזמנה).

בחנויות דגים

על הלקוח לוודא בעצמו שיש על הדג שקונה, סימני טהרה (או שנבדקו כדין ע"י אדם נאמן שיודע שסומכים עליו) קודם הטחינה או הפריסה.

בדיקת סימני טהרה ע"י ועדות הכשרות

יש לברר אצל הנאמנים בדבר, שאכן בדיקתם מדוקדקת לבדוק כל דג ודג כהלכה (דהיינו, שבדקו בכל דג ודג סימני טהרה, או שנבדק ע"י טביעות עין אך רק כשהדג שלם, ועם ראש), כפי שנאמר במכתבם של גדולי ההוראה שליט"א מחודש אלול תשע"ו.

פרטים נוספים ניתן לשמוע

ב"קו מידע והכוונה לבדיקת סימני טהרה בדגים" 0722-722-360

הקו מעודכן לעיתים קרובות | לשמיעת הודעה קודמת יש להמתין או להקיש 4

- נערך ע"י ב.ש. -